

ACȚIUNILE ÎN PROCESUL PENAL ROMÂN

Vasile-Sorin Curpăn

Cosmin-Ștefan Burleanu

CUVÂNT INTRODUCȚIV

Importanța acțiunilor în dreptul procesual penal este covârșitoare, ele având menirea de a asigura echilibrul social care este denaturat prin apariția fiecărui raport juridic penal de conflict (de contradicție).

Rezolvarea, soluționarea fiecărui raport juridic penal de conflict se realizează prin tragerea la răspundere juridică penală a persoanei care a săvârșit infracțiunea. Aceasta implică exercitarea acțiunilor în cadrul procesului penal.

Ca și monografia anterioară (partea I-a volumului) prezenta monografie se adresează studenților de la **Facultatea de Drept** precum și tuturor juriștilor practicieni.

Eventuala reușită în elaborarea acestei monografii se datorează, în cea mai mare parte, doctrinei elaborată de valoroși profesori de Drept procesual penal din România.

Contribuția noastră este modestă și constă, în principal, în aplecarea asupra acestei teme și redactarea monografiei.

Aducem omagiul nostru tuturor cadrelor didactice universitare care ne-au îndrumat în studiul științelor juridice penale. Ne înclinăm în fața lor cu modestie în suflet.

Profesorii Octavian Loghin și Dumitru Radu vor rămâne în icoana sufletului nostru. Ne simțim mândrii că am avut șansa de a ne număra printre studenții care le-au audiat valoroasele prelegeri.

CAPITOLUL I. ACȚIUNEA ÎN JUSTIȚIE. ASPECTE GENERALE

În literatura juridică procesual-penală acțiunea în justiție este definită ca fiind mijlocul (instrumentul) juridic prin care o persoană este trasă la răspundere în fața instanțelor judecătorești pentru a fi obligată să suporte constrângerea de stat corespunzătoare normei de drept încălcată¹.

Acțiunea în justiție se află în relație directă cu norma juridică încălcată.

În funcție de norma juridică nesocotită sau ignorată se va constitui și suportul acțiunii în justiție – acțiune penală, civilă, contravențională, etc.

Dacă a fost săvârșită o infracțiune desigur că se va utiliza acțiunea penală față de făptuitori.

În literatura juridică de specialitate se subliniază faptul că dreptul la acțiune poate fi exercitat în concret și personal din momentul încălcării normei juridice și în urma sesizării organelor judiciare competente.

Se întrepătrunde astfel aspectul substanțial al acțiunii în justiție cu aspectul eminent procesual, formal, al acesteia.

În ipoteza încălcării legii se inițiază desfășurarea procesului penal de persoane oficiale – agenți ai statului- sau de persoane private lezate prin infracțiune.

Procesul penal presupune o activitate dinamică, energică, desfășurată de participanți și în mod deosebit de agenții autorităților publice.

Această activitate se concretizează în materialitatea sa prin acte juridice specifice procesului penal cu un pronunțat caracter judiciar, denumite acte procesuale.

Pentru exercitarea unei acțiuni în justiție, în general, este necesară existența mai multor factori sau termeni. Aceștia sunt proprii acțiunii în justiție : temeiul acțiunii, obiectul acțiunii, subiecții acțiunii și aptitudinea funcțională a acțiunii.

Dacă unul dintre acești factori lipsește acțiunea în justiție nu poate fi exercitată.

A) *Temeiul acțiunii în justiție* se referă la temeiul de fapt și la temeiul de drept al acțiunii.

Temeiul de fapt este însăși fapta ilicită care a înfrânt prescripțiile normei juridice.

Temeiul de drept îl constituie norma juridică care instituie dreptul la acțiune dacă fapta interzisă a fost săvârșită.

B) Obiectul acțiunii în justiție îl reprezintă tragerea la răspundere a autorului faptei. Așa fiind, obiectul acțiunii penale îl constituie tragerea la răspundere juridică penală a faptuitorului / făptuitorilor.

C) Subiecții acțiunii în justiție sunt subiecții raportului juridic de conflict (de contradicție) aflați în poziții inverse în raport cu poziția din dreptul substanțial:

- * Subiectul activ al faptei ilicite, adică făptuitorul, devine subiect pasiv al acțiunii în justiție;
- * Subiecții pasivi ai faptei ilicite (subiectul generic- statul și subiectul specific – victima) devin subiecții activi în cadrul acțiunii în justiție.

Precizăm că pentru persoanele fizice fără capacitate de exercițiu subiect activ al acțiunii în justiție devine reprezentantul legal al acesteia. Totodată, pentru persoanele juridice reprezentanții legali ai acesteia sunt subiecții activi ai acțiunii în justiție.

D) Aptitudinea funcțională a acțiunii în justiție implică posibilitatea utilizării acțiunii. Astfel, dacă există o cauză care dă ineficiență aptitudinii funcționale a acțiunii în justiție, respectiva acțiune nu mai poate fi exercitată.

Sunt astfel de cauze care generează inaptitudinea funcțională a acțiunii în justiție: prescripția, decesul făptuitorului, amnistia, etc.

Dacă nu există aptitudinea funcțională a acțiunii în justiție acțiunea fie că nu este pusă în mișcare, fie dacă a fost deja pusă în mișcare, ea va înceta a se mai exercita.

În cadrul procesului penal se exercită acțiunea penală care are ca scop tragerea la răspundere penală a infractorilor.

Este posibil ca în procesul penal să fie exercitată alături de acțiunea penală și acțiunea civilă, prin intermediul căreia se urmărește a se realiza tragerea la răspundere civilă (delictuală) a inculpatului și uneori, alături și în solidar cu acesta, a părții responsabile civilmente.

Acțiunea penală este o acțiune publică, ea are ca obiect pedepsirea infractorilor în timp ce acțiunea civilă are ca obiect repararea prejudiciilor generate prin activitățile cu caracter infracțional. Acțiunea civilă nu este publică ea fiind lăsată de cele mai multe ori, la latitudinea persoanei prejudiciate.

Acțiunea penală este îndreptată întotdeauna împotriva subiecților de drept care săvârșesc infracțiuni, în timp ce acțiunea civilă se poate îndrepta,

în anumite situații și contra persoanelor responsabile civilmente (părinți, institutori, comitenți, etc) sau împotriva succesorilor în drepturi ai inculpaților (moștenitorii).

În cadrul procesului penal acțiunea penală este acțiunea principală iar acțiunea civilă reprezintă acțiunea accesorie.

Când în procesul penal sunt exercitate mai multe acțiuni penale acestea formează latura penală, iar când se exercitează mai multe acțiuni civile acestea se includ în latura civilă.

În procesul penal acțiunea civilă se poate exercita doar dacă a fost pusă, în prealabil, în mișcare acțiunea penală. Uneori stingerea acțiunii penale obligă instanța de judecată în materie penală să soluționeze acțiunea civilă.

Este cazul, spre exemplu, al intervenirii amnistiei. În acest caz deși este stinsă acțiunea penală trebuie soluționată acțiunea civilă de instanța de judecată penală, legal investită.

CAPITOLUL II. ACȚIUNEA PENALĂ

Acțiunea penală – reprezintă mijlocul procesual prin care o persoană care a săvârșit o infracțiune este adusă în fața organului judiciar penal în vederea tragerii la răspundere juridică penală.

Prin intermediul acțiunii penale se realizează scopul procesului penal. Ea reprezintă o instituție de bază, fundamentală a procesului penal.

Temeiul de drept al acțiunii penale constă în norma juridică încălcată sau nesocotită. Săvârșirea efectivă a faptei interzise reprezintă temeiul de fapt al acțiunii penale.

Obiectul acțiunii penale constă în tragerea la răspundere juridică penală a subiecților de drept care au săvârșit infracțiuni.

Subiecții acțiunii penale sunt activi respectiv pasivi.

Subiectul activ este statul care exercită acțiunea penală exclusiv prin intermediul organelor judiciare penale – Minister Public și instanțele de judecată. Există opinia că subiect activ al acțiunii penale este organul judiciar penal. La infracțiunile pentru care punerea în mișcare a acțiunii penale se realizează la plângerea prealabilă a persoanei vătămate subiect activ al acțiunii penale este și partea vătămată.

Subiectul pasiv al acțiunii penale îl constituie persoanele fizice și persoanele juridice care săvârșesc infracțiuni, în calitate de autori, coautori, instigatori, complici, tăinuitori sau favorizatori.

1. PARTICULARITĂȚILE SAU TRĂSĂTURILE CARACTERISTICE ALE ACȚIUNII PENALE

În literatura juridică procesual – penală au fost afirmate anumite trăsături caracteristice ale acțiunii penale.

- * Acțiunea penală este personală. Ea poate fi exercitată exclusiv împotriva subiecților de drept care au participat la săvârșirea unei infracțiuni.
- * Acțiunea penală este autonomă. Prin însăși natura sa, acțiunea penală se deosebește fundamental de orice alt tip de acțiune exercitată în justiție. Ea marchează nașterea raportului procesual penal principal sau fundamental dintre organul judiciar penal sau stat și infractor.
- * Acțiunea penală este indivizibilă. Aceasta în sensul că, chiar în caz de participare penală, va exista o singură acțiune penală

îndreptată împotriva tuturor participanților (autor, coautori, instigatori, complici).

- * Indivizibilitatea infracțiunii săvârșite determină indivizibilitatea acțiunii penale.
- * Acțiunea penală este indisponibilă și irevocabilă. Odată pusă în mișcare acțiunea penală nu poate fi retrasă, ea continuând până la epuizare. Epuizarea se realizează prin soluționarea, cu caracter definitiv a cauzei penale. Această particularitate ori trăsătură caracteristică nu este aplicabilă în cazul infracțiunilor pentru care acțiunea penală se pune în mișcare la plângerea prealabilă a persoanei vătămate.
- * Acțiunea penală este obligatorie. Aceasta în sensul că acțiunea penală trebuie pusă în mișcare, din oficiu, ori de câte ori organele judiciare penale constată săvârșirea unei infracțiuni și totodată constată lipsa vreunui impediment pentru punerea în mișcare a acțiunii penale.

Acțiunea penală nu este obligatorie în cazul în infracțiunilor, pentru care acțiunea penală se pune în mișcare la plângerea prealabilă a persoanei vătămate.

- * În sfârșit, acțiunea penală reprezintă o acțiune de stat,adică aparține statului.

Acțiunea penală se pune în mișcare și se exercită prin intermediul organelor judiciare penale, care sunt organe etatice specializate.

Statul prin intermediul autorității publice abilitate, stabilește condițiile și modalitățile de exercitare ale acțiunii penale. Acestea sunt prevăzute de Codul de procedură penală, lege organică, adoptată și modificată de autoritatea legislativă.

2. DESFĂȘURAREA ACȚIUNII PENALE ÎN CADRUL PROCESULUI PENAL

Desfășurarea acțiunii penale, presupune anumite momente, distincte și succesive:

- * Punerea în mișcare a acțiunii penale;
- * Exercitarea acțiunii penale;
- * Epuizarea (stingerea) acțiunii penale.

A. PUNEREA ÎN MIȘCARE A ACȚIUNII PENALE

Punerea în mișcare a acțiunii penale reprezintă actul de inculpare și constă în efectuarea actului procesual prevăzut de lege prin care se formulează învinuirea împotriva unei persoane determinate și se declanșează activitatea de tragere la răspundere juridică penală a respectivului subiect de drept.

După punerea în mișcare a acțiunii penale ia naștere raportul procesual penal principal sau fundamental dintre organul judiciar penal și infractor. Învinitul devine inculpat, deci parte în procesul penal.

Punerea în mișcare a acțiunii penale se realizează, după cum s-a mai precizat, prin actul de inculpare care poate fi: ordonanță, rechizitoriu, declarație verbală sau încheiere.

Practic, dacă sunt date suficiente în legătură cu săvârșirea unei infracțiuni, se dispune începerea urmăririi penale care se poate efectua, fie în rem, fie în personam, după cum făptuitorul este sau nu este cunoscut.

Dacă există probe suficiente că o anumită persoană se face vinovată de comiterea unei infracțiuni iar acea persoană este cunoscută procurorul (sau instanța de judecată uneori) poate dispune punerea în mișcare a acțiunii penale.

Ca atare, pentru punerea în mișcare a acțiunii penale trebuie ca în prealabil :

- să fi fost începută urmărirea penală;
- să fie cunoscută persoana învinuitului (făptuitorului);
- să existe probe suficiente pentru dovedirea vinovăției făptuitorului.

Organele de urmărire penală procedează, de regulă, la începerea urmăririi penale, pentru ca la finalizarea acestei activități să fie pusă în mișcare acțiunea penală (cu ocazia trimiterii în judecată).

Dar, organul de urmărire penală are aptitudinea de a pune în mișcare acțiunea penală pe parcursul desfășurării urmăririi penale. Astfel, în cursul urmăririi penale, procurorul poate dispune punerea în mișcare a acțiunii penale, fie la propunerea organelor de cercetare penală, fie din oficiu.

În acest caz, acțiunea penală este pusă în mișcare prin ordonanță.

Dacă însă acțiunea penală se pune în mișcare la finalizarea urmăririi penale, aceasta se pune în mișcare prin rechizitoriu.

În acest caz, rechizitoriul constituie atât actul de sesizare al instanței de judecată cât și actul de inculpare, adică actul prin care se pune în mișcare acțiunea penală.

În ipoteza extinderii procesului penal pentru alte fapte (art. 336 c.p.p.) sau cu privire la alte persoane (art. 337 c.p.p.) , procurorul poate pune în

mişcare acțiunea penală prin decalrție verbală dată în fața instanței de judecată.

Totodată reținem că, potrivit art. 336 alin. 2 c.p.p. instanța de judecată are aptitudinea de a pune în mișcare acțiunea penală prin încheiere.

De asemenea, în literatura juridică de specialitate s-au purtat discuții în legătură cu punerea în mișcare a acțiunii penale în cazul infracțiunilor pentru care acțiunea penală se pune în mișcare la plângerea prealabilă a persoanei vătămate adresată direct instanței de judecată, prevăzut de art. 279 alin 2 lit. a c.p.p. (actualmente abrogat prin Legea nr. 356/2006).

În această ipoteză unii autori considerau că actul de inculpare era reprezentat de însăși plângerea prealabilă. Jurisprudența penală a îmbrățișat această opinie.

Există însă și teza potrivit căreia, în acest caz instanța de judecată era obligată prin încheiere să pună în mișcare acțiunea penală. Se pornea de la modul de exprimare al legiuitorului în sensul că acțiunea penală se pune în mișcare la plângerea prealabilă a persoanei vătămate și nu prin plângerea prealabilă a acesteia.

Se considera că persoana vătămată, fiind un simplu particular, nu avea capacitatea de a pune în mișcare acțiunea penală.

Deși în practică ne-am raliat opiniei dominante, credem că și teza contrară comporta o mare doză de veridicitate.

Într-adevăr, actul de inculpare credem că este și trebuie să fie apanajul exclusiv al unui organ de stat specializat din carul autorităților judecătorești.

De aceea, în cazul îmbrățișării acestei ultime opinii până la abrogarea art. 279 alin 2 lit a c.p.p., putem aprecia, cel puțin teoretic, că instanța de judecată efectua punerea în mișcare a acțiunii penale prin încheiere.

Conform art. 279 alin. 1;2 c.p.p. în vigoare, plângerea prealabilă se adresează - întotdeauna- organului de cercetare penală sau procurorului. Ca atare, la momentul de față, chestiunea în discuție nu mai prezintă relevanță din punct de vedere practic.

Și totuși, chiar în condițiile actuale- legislative desigur- punerea în mișcare a acțiunii penale nu o face persoana vătămată ci este un atribut exclusiv al procurorului, desigur, care se materializează în condițiile existenței plângerii prealabile a persoanei vătămate.

La fel se proceda și anterior modificării art. 279 c.p.p. prin Legea nr. 356/2006, în ipotezele menționate de alin 2 lit. "b" și "c". În aceste cazuri tot procurorul era organul judiciar penal abilitat să pună în mișcare acțiunea penală, bineînțeles, în condițiile existenței manifestării de voință a persoanei vătămate, concretizate în plângerea prealabilă.

Pentru identitate de raționament, apreciem că în cazul "acțiunilor asazise directe" persoana vătămată nu avea aptitudinea de a pune în mișcare acțiunea penală, în cazul infracțiunilor prevăzute de art. 279 alin 2 lit. a (actualmente abrogat și înlocuit).

Instanța de judecată efectua inculparea, punerea în mișcare a acțiunii penale prin intermediul primei încheieri pronunțate în dosarul penal. Chiar în respectivele încheieri nu se menționa nimic în legătură cu inculparea persoanei reclamate de persoana vătămată, totuși în baza legii aceste încheieri constituiau dovada efectuării actului procesual al punerii în mișcare a acțiunii penale.

B. EXERCITAREA ACȚIUNII PENALE

Legea procedurală prevede că acțiunea penală se poate exercita în tot cursul procesului penal (art. 9 alin 3 c.p.p.).

În faza de urmărire penală organul de cercetare penală procedează la strângerea probelor și la administrarea acestora, sub directă și nemijlocită supraveghere a procurorului.

În faza de judecată, exercitarea acțiunii penale se realizează de procuror. Desigur, și partea/părțile vătămate au aptitudinea de a îndeplini unele activități menite să conducă la exercitarea acțiunii penale: formularea de cereri sau excepții, punerea de concluzii, utilizarea căilor de atac legale.

Dinamizarea procesului penal se realizează prin exercitarea acțiunii penale.

După cum s-a mai precizat în cadrul capitolului I, unul dintre factorii acțiunii în justiție, inclusiv a acțiunii penale, îl reprezintă aptitudinea funcțională.

Sunt anumite cauze ori situații care conduc la inaptitudinea funcțională a acțiunii penale.

Aceste cauze determină imposibilitatea punerii în mișcare a acțiunii penale sau, dacă acțiunea penală a fost deja pusă în mișcare, determină imposibilitatea exercitării ei pe mai departe.

Art. 10 c.p.p. menționează, în mod expres, situațiile și cazurile care constituie impedimente în punerea în mișcare sau, după caz, în exercitarea acțiunii penale.

Impedimentele se referă : la temeiul de fapt al acțiunii penale, la temeiul de drept al acțiunii penale și la existența unor cauze care înlătură răspunderea juridică penală.

Cazurile la care ne referim sun următoarele:

- fapta nu există. Este prevăzut de art. 10 alin 1 lit a c.p.p. dacă fapta nu există în materialitatea sa nici un subiect de drept nu poate fi tras la răspundere juridică penală. Este un impediment referitor la temeiul de fapt al acțiunii penale. Când se constată inexistența faptei se dispune scoaterea de sub urmărire penală, respectiv se dispune achitarea inculpatului în faza de judecată.
- fapta nu este prevăzută de legea penală. (art. 10 alin 1 lit. b c.p.p.) . Fapta (acțiunea sau inacțiunea) există în materialitatea sa dar nu constituie infracțiune deoarece nu este incriminată de legea penală.

În aceste condiții, în faza de urmărire penală se va dispune scoaterea de sub urmărire penală, dacă este învinuit în cauză sau clasarea dosarului dacă nu există învinuit în cauză. În faza de judecată, instanța va pronunța achitarea inculpatului.

- fapta nu prezintă gradul de pericol social al unei infracțiuni (art. 10 alin 1 lit b c.p.p.).

Constatarea lipsei gradului de pericol social al unei infracțiuni se realizează prin raportarea la dispozițiile art. 18 c.p.

Nu prezintă gradul de pericol social al unei infracțiuni fapta care prin atingerea minimă adusă uneia din valorile apărute de lege și prin conținutul ei concret, fiind lipsită în mod vădit de importanță, nu necesită tragerea la răspundere juridică penală a infractorului.

Aprecierea asupra gradului de pericol social revine organului judiciar penal. În faza de urmărire penală procurorul va dispune scoaterea de sub urmărire penală iar în faza de judecată instanța va pronunța achitarea inculpatului, aplicându-se acestuia o sancțiune cu caracter administrativ.

- fapta nu a fost săvârșită de către învinuit sau de inculpat (art. 10 alin 1 lit. C c.p.p.). Fapta există în materialitatea sa, ea constituie infracțiune dar nu învinuitul sau inculpatul a săvârșit-o. Procurorul dispune în faza de urmărire penală, scoaterea de sub urmărire iar în faza de judecată instanța pronunță achitarea inculpatului.
- faptei îi lipsește unul din elementele constitutive ale infracțiunii (art. 10 alin. 1, lit. "d" c.p.p.). inaptitudinea funcțională a acțiunii penale este evidentă. Dacă lipsește unul din elementele constitutive ale infracțiunii nu se poate realiza, în integritatea sa, conținutul constitutiv și nici implicit nu se poate realiza nici conținutul juridic al

infracțiunii. Fapta săvârșită nu este infracțiune, ea este doar o faptă prevăzută de legea penală.

În faza de urmărire se dispune scoaterea de sub urmărire penală iar în faza de judecată se pronunță achitarea.

- există vreuna din cauzele care înlătură caracterul penal al faptei . Este vorba de despre incidența uneia dintre cauzele menționate în art. 44 – 51 c.p. precum și de cauze speciale având același efect: ex. darea de mită prin constrângere – art. 255 alin 2 c.p.

Dacă există o cauză care înlătură caracterul penal al faptei se va dispune scoaterea de sub urmărirea penală (în faza de urmărire penală) respectiv se va pronunța achitarea (în faza de judecată).

- lipsește plângerea prealabilă a persoanei vătămate, autorizarea sau sesizarea organului competent ori o altă condiție prevăzută de lege, necesară pentru punerea în mișcare a acțiunii penale (art. 10 alin 1 lit "f" c.p.p.).

Lipsa plângerii prelabile este prima cauză de inaptitudine funcțională a acțiunii penale, dintre cele menționate la această literă. Plângerea prealabilă este reglementată în dispozițiile art. 279 c.p.p. și art. 131 c.p.

Celelalte cauze se referă la autorizarea ori sesizarea organului competent (sesizarea organelor competente ale căilor ferate – art. 278 c.p.; sesizarea comandamentului – art. 337 c.p.; art. 335 c.p.; exprimarea dorinței guvernului străin – art- 171 alin "2" c.p.

Intervenirea unei asemenea cauze conduce la adoptarea soluției de încetare a urmăririi penale sau după caz, de încetare a procesului penal.

- a intervenit amnistia, prescripția ori decesul făptuitorului sau , după caz, radierea persoanei juridice atunci când are calitatea de făptuitor (art. 10 alin. 1 lit "g" c.p.p.).

Amnistia înlătură răspunderea penală pentru fapta săvârșită; prescripția înlătură răspunderea penală pentru săvârșirea infracțiunii, cu excepția infracțiunilor contra păcii și omenirii (art. 119 c.p., art. 121 raportat la art. 124, ambele c.p.).

Decesul făptuitorului persoană fizică împiedică exercitarea acțiunii penale, aceasta fiind strict personală. La fel, radierea persoanei juridice făptuitoare conduce la inexistența acesteia. În consecință acțiunea penală nu mai are împotriva cui să fie exercitată.

Soluțiile sunt: încetarea urmăririi penale dispusă de procuror, respectiv încetarea procesului penal pronunțată de instanța de judecată.

- a fost retrasă plângerea prealabilă ori părțile s-au împăcat, în cazul infracțiunilor pentru care retragerea plângerii prelabile

sau împăcarea părților înlătură răspunderea penală (art. 10 alin 1 lit. "h" c.p.p.).

Retragerea plângerii este reglementată în art. 131 alin 2 c.p.. ea are efect în raport cu toți făptuitorii. Împăcarea părților înlătură acțiunea penală și conduce la stingerea acțiunii civile.

Atât retragerea plângerii prealabile cât și împăcarea părților conduc la încetarea urmăririi penale, în faza de urmărire penală , respectiv la încetarea procesului penal în faza de judecată.

- s-a dispus înlocuirea răspunderii penale) art. 10 alin 1 lit. "i" c.p.p.).

Înlocuirea răspunderii penale se dispune de instanța de judecată și atrage aplicarea unei sancțiuni cu caracter administrativ, în anumite condiții legale.

- există o cauză de nepedepsire prevăzută de lege (art. 10 alin. 1 lit. "i¹" c.p.p.).

Prin voința legiuitorului persoana care a săvârșit o infracțiune nu este pedepsită dacă, spre exemplu, denunță autorității fapta mai înainte ca organul de urmărire penală să fi luat la cunoștință despre infracțiune (art. 255 alin. 3 c.p.).

Dacă intervin impedimentele prevăzute de art. 10 alin 1 lit. "i" și lit . "i¹" c.p.p. instanța de judecată va pronunța încetarea procesului penal.

- există autoritatea de lucru judecat (art. 10 alin 1 lit. "j" c.p.p.).

Împiedicarea exercitării acțiunii penale produce efecte chiar dacă faptei definitiv judecate i s-ar da o altă încadrare juridică.

Autoritatea de lucru judecat presupune : identitatea de persoane și identitatea de obiect.

Soluțiile sunt: de încetare a urmăririi penale în faza de urmărire penală respectiv de încetare a procesului penal în faza de judecată.

Alin 2 al art. 10 c.p.p. prevede că în cazul prevăzut la lit. f, acțiunea penală poate fi pusă în mișcare ulterior în condiții legale.

Art. 10 lit. a, b, c, și e c.p.p. se referă la impedimente privitoare la temeiul de fapt al acțiunii penale.

Art. 10 alin. 1 lit. b, d c.p.p. privesc impedimente referitoare la temeiul de drept al acțiunii penale.

Art. 10 alin. 1 lit. f - j c.p.p. se referă la cauze care înlătură răspunderea penală.

Într-o altă opinie, art. 10 alin. 1 lit. a - e c.p.p. se referă la cauze în care acțiunea penală este lipsită de temei, iar cazurile prevăzute de art. 10

alin. 1 lit. f - j c.p.p. reglementează cazuri în care acțiunea penală este lipsită de obiect.

C. EPUIZAREA (STINGEREA) ACȚIUNII PENALE

Când ajunge la momentul final, acțiunea penală se epuizează.

Acest moment final coincide cu data rămânerii definitive a hotărârii judecătorești de condamnare, de achitare sau de încetare a procesului penal.

Stingerea acțiunii penale se poate realiza când se constată incidența uneia dintre cazurile menționate în art. 10 c.p.p. Soluția se adoptă în temeiul art. 11 c.p.p.

Astfel, în faza de urmărire penală procurorul dispune:

- clasarea, când nu există învinuit în cauză;
- scoaterea de sub urmărire penală, în cazurile prevăzute de art. 10 alin. 1 lit a – e c.p.p., când există învinuit sau inculpat în cauză;
- încetarea urmăririi penale, în cazurile prevăzute de art. 10 lit. f , h, i și j , când există învinuit sau inculpat în cauză.

În faza de judecată instanța pronunță:

- achitarea în cazurile prevăzute la art. 10 alin 1 lit. a – e c.p.p.;
- încetarea procesului penal în cazurile prevăzute de art. 10 lit f – j c.p.p.

3. SESIZAREA ALTOR ORGANE DECÂT CELE JUDICIARE

În cazurile prevăzute de art. 10 lit. b, d și e c.p.p., procurorul care dispune clasarea sau scoaterea de sub urmărire penală sau instanța de judecată care pronunță achitarea, dacă apreciază că fapta ar putea atrage măsuri ori sancțiuni altele decât cele prevăzute de legea penală, sesizează organul competent.

4. CONTINUAREA PROCESULUI PENAL

În caz de amnistie, prescripție sau de retragere a plângerii prealabile , precum și în cazul existenței unei cauze de nepedepsire , învinuitul sau inculpatul poate cere continuarea procesului penal.

Dacă se constată vreunul din cazurile prevăzute de art. 10 alin. 1 lit. a – e c.p.p., procurorul dispune scoaterea de sub urmărire penală, iar instanța de judecată pronunță achitarea. Dacă nu se constată vreunul din cazurile prevăzute de art. 10 alin 1 lit. a – e c.p.p., procurorul dispune încetarea urmăririi penale cu excepția cazului prevăzut în art. 10 alin 1 lit. i c.p.p., iar instanța de judecată pronunță încetarea procesului penal.

CAPITOLUL III. ACȚIUNEA CIVILĂ

Uneori săvârșirea unei infracțiuni generează nu numai rezultatul socialmente periculos ori o stare de pericol privitoare la relațiile sociale ocrotite prin incriminarea faptei dar și un prejudiciu, fie material , fie moral. Acest prejudiciu este cauzat în dauna unui subiect de drept, persoană fizică sau persoană juridică.

Izvorul acțiunii civile este același ca izvorul acțiunii penale și constă în infracțiunea săvârșită. Drept consecință, obiectul acțiunii civile care este exercitată în cadrul procesului penal îl reprezintă repararea integrală a prejudiciului generat prin activitatea infracțională.

Art. 14 alin 2 c.p.p. prevede: " acțiunea civilă poate fi alăturată acțiunii penale în cadrul procesului penal, prin constituirea persoanei vătămate ca parte civilă".

Pentru a fi exercitată în cadrul procesului penal, acțiunea civilă trebuie să îndeplinească anumite conditii:

- a) - infracțiunea săvârșită să fi generat uin prejudiciu material sau moral;
- b) - să existe un raport de cauzalitate între infracțiunea săvârșită și prejudiciul material sau moral generat;
- c) - prejudiciul trebuie să fie cert;
- d) - prejudiciul trebuie să nu fi fost reparat;
- e) - persoana vătămată prin infracțiune să își manifeste voința în sensul despăgubirii sale de către autorul sau ceilalți participanți la săvârșirea infracțiunii;

Să analizăm succint desigur, fiecare dintre condițiile menționate :

a) Pentru a fi exercitată acțiunea civilă în cadrul procesului penal, în mod firesc, natural, infracțiunea săvârșită trebuie să fi generat un prejudiciu, fie material fie moral.

Dacă nu a fost cauzat un prejudiciu acțiunea civilă nu se poate exercita. Desigur, infracțiunea comisă trebuie să fie o infracțiune de rezultat, aptă prin natura ei să genereze un prejudiciu. Infracțiunile formale, de pericol social, nu generează un prejudiciu și în consecință, în privința acestora nu se poate exercita o acțiune civilă.

b) Raportul de cauzalitate reprezintă relația, legătura între cauză (infracțiunea săvârșită) și efectul cauzei (prejudiciul generat).

Pentru a aborda în toată complexitatea ei problema raportului de cauzalitate dintre infracțiunea săvârșită și prejudiciul cauzat trebuie să analizăm criteriile propriuse în dreptul pozitiv (obiectiv) pentru determinarea raportului de cauzalitate, în general, cu privire specială asupra răspunderii civile delictuale.

Astfel, pentru angajarea răspunderii unei persoane în general vorbind, nu este suficient să existe o faptă ilicită (infracțiunea privită sub aspect civil, ca delict) și un prejudiciu fără nici o legătură între ele.

Din aceste considerente că este absolut necesar ca între infracțiune (faptă) și prejudiciu să existe un raport de cauzalitate, în sensul că acea faptă ilicită cauzatoare de prejudicii – infracțiunea (care este cauza) a provocat prejudiciul (efectul cauzei).

Probleme deosebite se ridică în situația în care efectul a fost precedat de o multitudine de acțiuni umane sau de alte împrejurări.

În aceste condiții, pentru a putea fi stabilit raportul de cauzalitate – în materia răspunderii civile delictuale - câteva premise trebuie să fie, în prealabil, precizate².

Astfel:

- * necesitatea de a stabili nu un raport de cauzalitate în general, ci raportul de cauzalitate specific dintre fapta ilicită, în speță infracțiunea și prejudiciu. Pentru analiza raportului de cauzalitate specific interesează pe primul plan faptele care au declanșat punerea în mișcare a acestor cauze, faptele care au

² C. Stănescu, C. Barsan – Tratat de drept civil. Teoria generală a obligațiilor. Editura Academiei RSR, București, 1981, pag. 166 și următoarele

favorizat desfășurarea nestingherită a cauzelor ori faptele care nu au împiedicat această desfășurare;

- * caracterul obiectiv al raportului de cauzalitate. Chiar dacă o acțiune implică o desfășurare unitară pe plan fizico – psihic, în privința raportului de cauzalitate nu interesează aspectele de ordin psihic, ele fac parte din condiția generală subiectivă și anume vinovăția;
- * la stabilirea raportului de cauzalitate se va ține seama pe lângă fapta ilicită socialmente periculoasă ca acțiune pozitivă și de fapta ilicită ca inacțiune respectiv de neindeplinirea anumitor obligații prevăzute de lege;
- * o anumită incidență asupra raportului de cauzalitate o reprezintă faptele umane și factorii exteriori. Factorii naturali sunt: vizibilitatea redusă, staționarea pe șosea a unei turme de oi care a favorizat o manevră greșită a unui autovehicol, etc. La săvârșirea faptei cu caracter infracțional se poate întâlni nu numai fapta ori contribuția autorului ci și faptele ori contribuțiile instigatorilor, complicilor, favorizatorilor sau tăinuitorilor (când infracțiunea a fost săvârșită în participație penală);
- * un alt aspect oferit chiar de lege îl reprezintă cerința evaluării comportamentului uman;
- * nu în ultimul rând este de remarcat faptul că datorită varietății cazurilor de răspundere civilă delictuală, rezultă necesitatea ca însuși specificul categoriei cauzalității în acest domeniu să fie precizat în sensul că nu întotdeauna raportul cauzal este un raport direct între faptă și prejudiciu³.

Uneori raportul de cauzalitate dintre faptă și prejudiciu nu este imediat ci numai mediat, în sensul că prin acțiunea sau inacțiunea socialmente periculoasă s-a creat posibilitatea ca anumiți factori (umani sau naturali) să acționeze și să producă în mod direct prejudiciul.

Toate premisele menționate exemplificativ mai sus, demonstrează complexitatea și specificitatea pe care le prezintă raportul de cauzalitate ca element obiectiv al răspunderii civile delictuale.

Pentru determinarea concretă a raportului de cauzalitate s-au propus trei criterii îmbrățișate de literatura juridică occidentală⁴.

³ A se vedea : C. Stătescu, C. Barsan, Opere citate, apg. 169; Dumitru Radu, Drept civil. Teoria generala a obligatiilor, Iasi, pag. 37 – 38

⁴ M. Eliescu, Răspunderea civila delictuala, Ed. Academica a RSR, Bucuresti, 1972, pag. 115-120

*** Sistemul echivalenței condițiilor numită și teoria condiției sine qua non.**

Această teorie consideră că, în ipoteza în care nu se poate stabili cu precizie cauza prejudiciului, se atribuie valoarea egală tuturor faptelor care au precedat acel prejudiciu.

Deci, se acordă valoare egală din punct de vedere causal fiecărei condiții, în lipsa căreia prejudiciul nu s-ar fi produs.

Sistemul echivalenței condițiilor are meritul de a aface o primă delimitare între faptele care au incidență cu prejudiciul și faptele care sunt indiferente pentru producerea acestuia.

Acordând valori egale tuturor condițiilor, fără luarea în considerare a unei ierarhizări ori gradări, în funcție de rolul și eficiența lor, se ajunge la includerea în sfera causală a unor condiții necauzale, a unor simple condiții prilej.

Astfel, pe plan practic acesta poate duce la extinderea excesivă a cercului persoanelor care urmează a răspunde.

"Iată un exemplu edificator⁵: un paznic surprinde o persoană pe câmp în vreme ce fura din recoltă; la amenințarea verbală a paznicului, persoana respectivă fuge, sare peste un gard, se împiedică și își fracturează un picior, internată imediat în spital este supusă unui tratament medical defectuos și decedează ca urmare a unei infecții".

Pe baza teoriei echivalenței condițiilor în câmpul causal, ar trebui reținută nu numai fapta medicului ci și fapta paznicului. Dacă fapta acestuia din urmă ar fi lipsit, întregul lanț causal – fractură, tratament defectuos, infecție- nu s-ar fi declanșat.

În realitate fapta paznicului – amenințarea exclusiv verbală - a avut doar rolul de condiție prilej.

***Un al doilea sistem îl reprezintă sistemul cauzei proxime.**

Conform acestui sistem, câmpul causal se restrânge, reținându-se drept cauză ultima faptă, cea care este imediat anterioară efectului. Se consideră că, dacă nu ar fi existat cauza proximă (ultima cauză) celelalte cauze (fapte) nu ar fi devenit eficiente.

Sistemul cauzei proxime este criticat deoarece tinde să transforme raportul de cauzalitate, dintr-un raport obiectiv, într-un raport subiectiv, prin introducerea criteriului previzibilității.

Acest sistem pornește de la premisa unui singur tip de cauzalitate – cauzalitatea mecanică, liniară – cu aplicații generale.

⁵ C. Stătescu, C. Barsan, Opere citate, pag. 169

În realitate este greu de aplicat cauzalitatea mecanică, la fenomenele vieții sociale – inclusiv cele legate de săvârșirea infracțiunilor – care sunt caracterizate de relații neliniare mijlocite dintre cauză și efect.

Din punct de vedere practic sistemul cauzei proxime, duce la o restrângere arbitrară a cercului persoanelor ce ar putea fi trase la răspundere pentru producerea unui prejudiciu. Un exemplu edificator: un conducător auto angajat al unei unități accidentează o persoană. Dusă la spital victima decedează din cauza neaplicării tratamentului medical corespunzător.

Prin aplicarea sistemului cauzei proxime singurul responsabil ar trebui să fie medicul, fapta sa - neacordarea îngrijirii medicale - fiind cauza proximă a decesului, iar conducătorul auto ar urma să fie exonerat de răspundere civilă.

Fără îndoială este o soluție inadmisibilă, nu numai datorită incorectei stabiliri a raportului de cauzalitate dar și din punct de vedere al aprecierii morale a faptelor.

**Al treilea sistem este considerat a fi sistemul cauzei adecvate (tipice)*

Potrivit acestui sistem în determinarea raportului de cauzalitate urmează a fi reținute numai acele fapte care întrunesc calitatea de condiție sine qua non, care îi sunt adecvate, adică susceptibile de a produce efectul respectiv⁶.

Sistemul cauzei adecvate introduce în aprecierea raportului cauzal elementul subiectiv al cunoașterii acestui raport, se consideră a fi raport cauzal numai acel raport care poate fi prevăzut.

Premisa este evident greșită⁷ ea fiind contrazisă de realitate. "Raportul cauzal este un raport obiectiv care există indiferent dacă subiectul este sau nu conștient de acesta"⁸

Problema previzibilității constituie un aspect de imputabilitate a faptei și nu unul de cauzalitate.

Această teorie nu este nici ea de natura – decât în mod parțial- să rezolve problema stabilirii raportului de cauzalitate. Este posibil ca prin intersectarea unor evenimente naturale ori fapte umane, raporturile de cauzalitate să capete caractere atipice (netipice).

c).Prejudiciul trebuie să fie cert.

Prejudiciul reprezintă un element esențial al răspunderii civile delictuale și constă în efectul negativ suferit de o anumită persoană, ca

⁶ C. Stănescu, C. Barsan, Opere citate, pag. 170

⁷ C. Stănescu, C. Barsan, Opere citate, pag. 170

⁸ Ibidem

urmare a săvârșirii unei infracțiuni (a unei fapte ilicite, în general) de către o altă persoană.

Constituie prejudicii, de exemplu : vătămarea sănătății unei persoane care are drept urmare reducerea sau pierderea capacității sale de muncă; sustragerea de valori; distrugerea sau deteriorarea unor bunuri; decesul susținătorului legal al unei persoane, în urma unui accident, cu toate consecințele patrimoniale care decurg pentru urmașii decedatului și multe asemenea cazuri.

Problema care s-a pus în practica judiciară și în literatura juridică de specialitate a fost aceea de a se ști dacă se iau în considerare, ca prejudicii, numai rezultatele încălcării, prin fapta ilicită, a unor drepturi subiective sau dacă nu este cazul de a se reține răspunderea făptuitorului și pentru pagubele rezultate din încălcarea unor simple interese ale persoanei vătămate, aceste interese nealcătuind conținutul unui drept subiectiv.

Astfel vor trebui acordate despăgubiri ori de câte ori prejudiciul constituie rezultatul încălcării unui drept subiectiv, spre exemplu: a unui drept real, a unui drept de creanță, a unui drept de întreținere, ș.a.⁹

Problema se pune diferit în situația în care o anumită persoană prestează întreținere unei alte persoane, fără însă a avea o astfel de obligație legală, având deci calitatea de simplu susținător de fapt care nu ar fi putut în nici un caz, să fie obligat să acorde această întreținere. Întrebarea, care firește se ridică este următoarea: vor putea – persoanele care au beneficiat de întreținere – să pretindă despăgubiri de la autorul accidentului care a provocat decesul persoanei fizice ce prestează întreținerea ?

Persoanele întreținute nu aveau nici un drept subiectiv legal privitor la întreținere dar ele aveau anumite interese rezultate dintr-o situație de fapt, interese care au fost vătămate prin infracțiunea săvârșită.

În jurisprudență s-a admis obligarea autorului prejudiciului la repararea daunei și în aceste situații în care pierderea suferită era consecința încălcării nu unui drept subiectiv civil ci doar a unui simplu interes. Aceste soluții au fost apreciate favorabil și în doctrina de specialitate¹⁰.

S-a decis, spre exemplu, în practica judiciară să se acorde despăgubiri concubinei și copilului acesteia dacă, în fapt, au fost întreținuți de victimă¹¹.

Într-o altă speță s-a decis plata de despăgubiri pentru pierderea întreținerii pe care victima accidentului o prestează în fapt, fără a avea vreo

⁹ C. Stătescu, C. Barsan, Opere citate, pag. 135

¹⁰ M. Eliescu, Opere citate, pag. 101

¹¹ Tribunalul mun. Bucuresti, Secția a-II-a penală, Decizia nr. 593/1974, în Revista Romana de Drept nr. 10/1974, pag. 74 (cu nota de Octavian Radulescu și Corneliu Barsan)

obligație legală, copiilor soțului său care erau proveniți dintr-o altă căsătorie a acestui soț¹².

Pentru a putea fi reținută situația reparării prejudiciilor cauzate prin vătămarea simplelor interese este necesar ca prestarea întreținerii, în fapt, să fi avut un anumit caracter de stabilitate. Aceasta înseamnă că: "cel ce presta întreținerea, în fapt, își asumase un adevărat angajament juridic în acest sens¹³.

Este necesar să facem precizarea că lezarea unui simplu interes nu dă dreptul la despăgubire dacă este vorba de vătămarea unui interes ilicit sau a unui interes contrar normelor de conviețuire socială.

Condițiile de existență a prejudiciului cauzat prin săvârșirea unei infracțiuni (în general, a unei fapte ilicite) sunt următoarele¹⁴:

- prejudiciul trebuie să fie cert, adică să se fi produs și să poată fi dovedit; cu toate acestea se acordă dezdăunare și în cazul în care victima a pierdut o șansă;
- prejudiciul trebuie să fie determinat, adică să poată fi apreciat sub aspect material, pecuniar;
- prejudiciul trebuie să fie actual. Privitor la această condiție, în jurisprudență s-a admis uneori, acordarea despăgubirii și pentru un prejudiciu viitor, dacă acesta este cert, inevitabil și determinabil (generic determinat);
- prejudiciul trebuie să fie direct, adică să fie consecința directă a faptului generator.

Ca un aspect de drept comparat, în doctrina și jurisprudența franceză s-a admis și prejudiciul indirect – "prin ricoșeu"- când reparația nu este cerută de persoana ce a suferit paguba, ci de altcineva¹⁵.

d).Prejudiciul trebuie să nu fi fost reparat.

Dacă prejudiciul a fost recuperat integral acțiunea civilă nu mai poate fi exercitată deoarece făptuitorul sau faptuitorii nu mai pot fi trași la răspundere juridică civilă delictuală.

De principiu, făptuitorii sunt cei care trebuie să acopere prejudiciul generat prin activitatea infracțională (autor, coautori, instigatori, complici ori tăinuitori, favorizatori).

Prejudiciul poate fi însă acoperit și de un alt subiect de drept, cum ar fi o societate de asigurări.

¹² Tribunalul Suprem, Colegiul Penal, Decizia nr. 39/1963 în Justitia Noua, nr. 4/1964, pag. 178

¹³ C. Stănescu, C. Barsan, Opere citate, pag. 136

¹⁴ P.M.Cosmovici, Drept Civil. Drepturi reale. Obligatii. Legislatie, Editura ALL; Bucuresti, 1994, pag. 175

¹⁵ V. S. Curpăn, Răspunderea civilă delictuală a comitenților pentru faptele prepușilor, Bacau, 1999

Dacă prejudiciul a fost doar parțial recuperat, acțiunea civilă va avea ca obiect tragerea la răspundere civilă pentru diferența de prejudiciu nerecuperată.

Nimic nu se opune ca un terț subiect de drept să acopere prejudiciul generat de inculpat, fie parțial fie total.

În aceste condiții partea vătămată constituită parte civilă în procesul penal va putea solicita diferența de prejudiciu, dacă acoperirea a fost parțială.

Dacă terțul a reparat integral prejudiciul acțiunea civilă rămâne fără obiect. În acest caz terța persoană are aptitudinea de a se subroga în drepturile părții civile (a victimei) putând solicita despăgubirea integrală de la autorul prejudiciului.

e). Existența manifestării de voință din partea persoanei vătămate material sau moral prin infracțiune în sensul despăgubirii sale de către autorul sau de ceilalți participanți la săvârșirea infracțiunii.

Manifestarea de voință a persoanei vătămate se realizează prin constituirea de parte civilă în cadrul procesului penal sau în momentul în care acțiunea civilă este pornită și se exercită din oficiu, potrivit dispozițiilor art. 17 c.p.p.

Aceste chestiuni au fost tratate în partea I a lucrării de față, capitolul III, § 3. În consecință nu vom reveni asupra lor.

1. ELEMENTELE ACȚIUNII CIVILE EXERCITATĂ ÎN CADRUL PROCESULUI PENAL

A. OBIECTUL ACȚIUNII CIVILE

Art. 14 alin.1 c.p.p. prevede : " Acțiunea civilă are ca obiect tragerea la răspundere civilă a inculpatului, precum și a părții responsabile civilmente".

Ce reprezintă tragerea la răspundere juridică civilă a subiecților menționați de textul legal?

Tragerea la răspundere juridică civilă presupune obligarea inculpatului și eventual a părții responsabile civilmente, la repararea prejudiciului generat prin activitatea infracțională.

Acoperirea pagubei pricinuite prin infracțiune se face potrivit legii civile, astfel:

- în natură: prin restituirea lucrului, prin restabilirea situației anterioare săvârșirii infracțiunii și prin desființarea totală sau parțială a unui înscris. De asemenea, repararea pagubei în natură se poate realiza prin orice alt mijloc de reparare;

- prin plata unei despăgubiri bănești dacă repararea pagubei în natură nu este cu putință.

Chestiunile referitoare la repararea pagubei și analiza sintetică a răspunderii civile delictuale au format obiectul preocupărilor noastre anterioare ¹⁶.

În prezenta lucrare vom puncta câteva chestiuni legate de obiectul acțiunii civile, mai concret, probleme în legătură cu modalitățile de reparare a pagubei.

O precizare credem că se impune cu necesitate: repararea pagubei în natură constituie regula.

Aceasta înseamnă că dacă repararea pagubei în natură nu este posibilă, prejudiciul va fi acoperit prin echivalent (despăgubiri bănești).

Prejudiciul generat prin activitatea infracțională (fapta ilicită ce constituie și infracțiune și delict civil) cuprinde atât prejudiciul efectiv creat (damnum emergens) cât și beneficiul sau câștigul nerealizat (lucrum cessans).

Beneficiul sau profitul nerealizat trebuie să se afle în directă corelație cu activitatea infracțională.

În jurisprudența recentă a instanței noastre supreme s-a stabilit că instanțele de judecată, la solicitarea părții civile, trebuie să procedeze la actualizarea cuantumului despăgubirilor, ținând seama de coeficientul de inflație la data pronunțării sentinței penale în raport cu data când a fost generat prejudiciul prin activitatea cu caracter infracțional¹⁷.

În literatura de specialitate mai ales au apărut opinii controversate în legătură cu posibilitatea acordării despăgubirilor morale. Majoritatea covârșitoare a doctrinarilor români au susținut teza acordării despăgubirilor morale pentru prejudiciile generate prin fapte ilicite, inclusiv infracțiuni, care aduc atingere personalității umane.

Această tendință s-a manifestat pregnant după evenimentele din Decembrie 1989 și până la modificarea Codului de procedură penală prin Legea nr. 281/2003 (Monitorul Oficial nr. 468/01.07.2003), modificată în ceea ce privește intrarea în vigoare a anumitor dispoziții prin OUG. Nr. 66/2003 (Monitorul Oficial nr. 502/11.07.2003).

În perioada 1990 – 2003 jurisprudența s-a manifestat fără rezerve în sensul acordării de despăgubiri cu caracter moral pentru atingerea adusă drepturilor subiective civile cu caracter personal – nepatrimonial, privitoare la: existența și integritatea fizică și morală a persoanei, privitoare la

¹⁶ Vasile Sorin Curpăn, cu participarea Mihaela Curpăn, Drept Civil, Drepturi Reale, Obligații, Contracte Speciale. Succesiuni. Sinteze, Bacau, Editia I -2006, Editia a II-a - 2007

¹⁷ Curtea Supremă de Justiție, Sectia Penala, decizia nr. 826/03.04.1997

identificarea și individualizarea subiectelor de drept și cu privire la creația intelectuală a persoanei.

În perioada regimului socialist totalitar a existat celebra decizie nr. 6/1952 a fostului Tribunal Suprem care statua asupra imposibilității acordării unei despăgubiri civile pentru prejudicii de ordin moral.

De altfel, Decretul nr. 31/1954, privitor la persoanele fizice și la persoanele juridice, prevedea în dispozițiile art. 54 și art. 55 obligația autorului faptei ilicite (inclusiv infracțiune) de a plăti o amendă către stat, cu caracter de "pedeapsă civilă".

Până la apariția Legii nr. 281/2003 este de menționat intrarea în vigoare a OUG nr. 53/2000 pentru unele măsuri privind soluționarea cererilor referitoare la acordarea de despăgubiri pentru daunele morale (Monitorul Oficial nr. 227/23.05.2000).

Acest act normativ prevede posibilitatea acționării în judecată civilă, în vederea acordării de despăgubiri civile cu caracter moral, de către subiectele de drept care se consideră prejudiciate prin atingerea adusă unui drept subiectiv civil cu caracter personal – nepatrimonial.

Alin 5 al art. 14 c.p.p. – introdus prin Legea nr. 281/2003, art. I pct. 8- prevede că : "acțiunea civilă poate avea ca obiect și tragerea la răspundere civilă pentru repararea daunelor morale, - potrivit legii civile".

La data intrării în vigoare a respectivului alineat jurisprudența consacrase deja acordarea daunelor morale în cazul încălcării unui drept subiectiv civil cu caracter personal – nepatrimonial.

"Complinirea " legislativă are însă menirea de a spulbera orice urmă de îndoială în privința acordării despăgubirilor morale.

B) SUBIECȚII ACȚIUNII CIVILE

Acțiunea civilă exercitată în cadrul procesului penal dispune de: un subiect activ și de un subiect pasiv.

Subiectul activ este persoana fizică sau persoana juridică care a suferit prejudiciul material sau moral.

Subiectul pasiv este inculpatul și uneori, partea responsabilă civilmente.

Dacă una dintre părțile acțiunii civile decedează în acea cauză penală urmează a fi introduși moștenitorii respectivei persoane fizice.

Dacă una dintre părți este o persoană juridică, iar aceasta este supusă reorganizării, în cauza penală vor fi introduși succesorii în drepturi.

Dacă persoana juridică, subiect al acțiunii civile în procesul penal, e supusă desființării sau dizolvării, urmează a fi introduși în cauză lichidatorii.

Succesorii unei părți civile dintr-un proces penal pot exercita acțiunea civilă în nume și în drept propriu, dacă infracțiunea a generat decesul părții civile și respectiv în temeiul dreptului de succesiune, dacă decesul părții civile nu a fost urmarea activității cu caracter infracțional.

2. PARTICULARITĂȚILE SAU TRĂSĂTURILE CARACTERISTICE ALE ACȚIUNII CIVILE

Acțiunea civilă exercitată în cadrul procesului penal prezintă o serie de trăsături caracteristice, denumite și particularități.

Doctrina de specialitate recunoaște următoarele trăsături caracteristice ale acțiunii civile promovată și exercitată în cadrul procesului penal:

* Acțiunea civilă este disponibilă.

Disponibilitatea acțiunii civile rezultă din dreptul recunoscut persoanei vătămate prin infracțiune și care a suferit un prejudiciu material sau moral, de a promova și de a exercita acțiunea civilă în procesul penal și totodată din dreptul părții civile de a renunța la despăgubirile solicitate.

* Acțiunea civilă este o acțiune accesorie în procesul penal.

Desigur, acțiunea civilă este accesorie acțiunii penale, aceasta din urmă reprezentând, cum este și firesc, acțiunea principală.

Accesoriul urmează soarta principalului, adagiul fiind concretizat în faptul că soluțiile date în acțiunile civile sunt dependente desfășurării acțiunii penale și mai ales modului în care se soluționează acțiunea penală.

* Acțiunea civilă este o acțiune divizibilă. Ea poate fi exercitată împotriva inculpatului dar și împotriva părții responsabile civilmente (părinți, institutori și artizani, comitenți, persoanele menționate în dispozițiile Legii nr. 22/1969).

3. DESFĂȘURAREA ACȚIUNII CIVILE ÎN CADRUL PROCESULUI PENAL

A) CHESTIUNEA DREPTULUI DE OPȚIUNE

Dacă prin activitatea infracțională desfășurată a fost generat un prejudiciu material sau moral, persoana prejudiciată are un drept de opțiune în privința exercitării acțiunii civile, fie la instanța penală, fie la instanța civilă.

Pentru a exista dreptul la opțiune este necesar să fie pornit procesul penal pentru infracțiunea săvârșită.

Dacă persoana prejudiciată se constituie parte civilă în procesul penal, în temeiul principiului disponibilității acțiunii civile, ea a exercitat dreptul de opțiune. În consecință, partea civilă din procesul penal nu mai are posibilitatea de a se adresa instanței civile, promovând o acțiune civilă separată, având ca obiect pretenții rezultate din săvârșirea infracțiunii.

Se recunoaște subiectului de drept prejudiciat prerogativa alegerii instanței în vederea obținerii reparației prejudiciului generat. Dacă instanța a fost aleasă persoana prejudiciată (în speță partea civilă din procesul penal) nu mai are posibilitatea să deschidă, să promoveze acțiune la o altă instanță (respectiv la instanța civilă).

Acesta este principiul care generează și asigură materializarea dreptului de opțiune al persoanei prejudiciate printr-o infracțiune.

Firește, principiul admite și excepții sau derogări, limitativ prevăzute de textele legale. Astfel:

- * Art. 19 alin. 3 c.p.p. prevede că " poate să pornească acțiune în fața instanței civile persoana vătămată care s-a constituit parte civilă sau pentru care s-a pornit din oficiu acțiunea civilă din procesul penal, dar acesta a fost suspendat. În caz de reluare a procesului penal, acțiunea introdusă la instanța civilă se suspendă";
- * Când s-a dispus scoaterea de sub urmărire penală sau încetarea urmăririi penale, se poate exercita acțiunea civilă în fața instanței de judecată civile, întrucât soluția procurorului nu dispune de autoritate de lucru judecat;
- * Art. 20 alin 1 c.p.p. care prevede " persoana vătămată constituită parte civilă în procesul penal poate să pornească acțiune în fața instanței civile, dacă instanța penală, prin hotărârea rămasă definitivă, a lăsat nesoluționată acțiunea civilă";
- * Art. 20 alin 2 c.p.p. prevede o situație specială : " în cazurile în care acțiunea civilă a fost exercitată din oficiu, dacă se constată din probe noi că paguba și daunele morale nu au fost integral reparate, diferența poate fi cerută pe calea unei acțiuni la instanța civilă";
- * Art. 20 alin 3 c.p.p. prevede o altă ipoteză: "... persoana vătămată se poate adresa cu acțiune la instanța civilă pentru repararea pagubelor materiale și a daunelor morale care s-au născut ori s-au descoperit după pronunțarea hotărârii penale de prima instanță".

Ultimele două cazuri apar ca fiind situații speciale în care acțiunea civilă deși a fost exercitată în procesul penal poate fi, în continuare, promovată și exercitată și în fața instanței de judecată civile, în vederea reparării integrale a pagubei generate prin activitatea infracțională.

B) PORNIREA ACȚIUNII CIVILE

Pornirea acțiunii civile în cadrul procesului penal se realizează prin constituirea de parte civilă (art. 15 alin. 1 c.p.p.).

Se poate constitui parte civilă orice subiect de drept (persoană fizică sau juridică) care a suferit un prejudiciu material sau moral prin infracțiunea săvârșită.

Art. 17 c.p.p. menționează cazurile în care acțiunea civilă se exercită din oficiu în cadrul procesului penal.

În legătură cu constituirea de parte civilă și cu analiza cazurilor prevăzute de art. 17 c.p.p. am făcut referiri cu ocazia analizei capitoului III, § 3. În consecință nu vom reveni asupra acestor chestiuni.

C) EXERCITAREA ACȚIUNII CIVILE

Acțiunea civilă se exercită de partea civilă, în procesul penal, în fața organelor judiciare penale.

Exercitarea acțiunii civile are ca scop tragerea la răspundere civilă a inculpatului și eventual a părții responsabile civilmente.

În cadrul exercitării acțiunii civile, partea civilă trebuie să producă dovada existenței prejudiciului și a cuantumului despăgubirilor civile materiale pretinse (numai în ipoteza solicitării daunelor materiale). Pentru despăgubirile cu caracter moral partea civilă nu este obligată să producă dovada cuantumului daunelor morale solicitate.

Art. 18 alin. 1 c.p.p. prevede aptitudinea procurorului de a susține acțiunea civilă în fața instanței de judecată penale.

Procurorul nu are obligație în acest sens, activitatea de susținere potențială a acțiunii, sau a acțiunilor civile din cadrul procesului penal fiind, de principiu, facultativă.

Alin 2 al articolului precizat instituie obligația procurorului, dacă participă la judecată, de a susține interesele civile ale persoanelor fizice fără capacitate de exercițiu sau ale persoanelor fizice cu capacitate de exercițiu restrânsă. Aceasta chiar în condițiile în care categoriile de persoane fizice nominalizate nu sunt constituite părți civile.

La rândul ei, instanța de judecată penală este obligată să se pronunțe din oficiu asupra reparării pagubei materiale și asupra despăgubirilor morale, deși persoana vătămată nu este constituită parte civilă (art. 17 alin 3 c.p.p.).

4. SOLUȚIONAREA ACȚIUNII CIVILE. RAPORTUL EXISTENT ÎNTRE ACȚIUNEA PENALĂ ȘI ACȚIUNEA CIVILĂ

Acțiunea civilă exercitată în cadrul procesului penal se stinge prin soluția adoptată de instanța de judecată cu privire la pretențiile afirmate de partea civilă în contradictoriu cu inculpatul și, eventual, cu partea responsabilă civilmente.

Stingerea sau epuizarea acțiunii civile are loc prin admiterea pretențiilor, prin admiterea în parte a despăgubirilor solicitate de partea civilă sau prin respingerea pretențiilor afirmate.

Dacă sunt incidente cazurile prevăzute de art. 10 lit.a și lit. c c.p.p. când fapta nu există sau când deși există în materialitatea sa, fapta nu a fost săvârșită de învinuit sau de inculpat, nu pot fi acordate despăgubiri civile de către instanța de judecată penală (art. 346 alin 3 c.p.p.). în aceste cazuri instanța civilă nu poate fi sesizată cu o acțiune civilă în despăgubiri.

Instanța de judecată civilă poate fi sesizată cu soluționarea acțiunii civile în cazurile prevăzute de art. 10 lit.b, d, e, f, g c.p.p.,dacă în faza de urmărire penală s-a dispus scoaterea de sub urmărire penală sau încetarea urmăririi penale.

În faza de judecată, instanța penală se pronunță prin sentință penală de condamnare, de achitare sau de încetare a procesului penal și asupra acțiunii civile.

Instanța de judecata poate acorda despăgubiri civile în cazurile de încetare a procesului penal prevăzute de art. 10 lit. g, i, i¹, c.p.p.

Dacă este incident art. 10 alin .1 lit. b c.p.p., art. 10 alin .1 lit. d c.p.p sau art. 10 alin .1 lit. e c.p.p instanța de judecată penală poate obliga la repararea pagubei materiale și a daunelor morale, potrivit legii civile (art. 346 alin 2 c.p.p.).

Art. 346 alin 4 c.p.p. menționează cazurile în care instanța de judecată penală nu soluționează acțiunea civilă : în caz de achitare pentru cazul prevăzut de art. 10 alin 1 lit. b c.p.p. ori în caz de încetare a procesului penal pentru cazurile prevăzute de art. 10 alin. 1 lit. f și j c.p.p.

De asemenea, instanța de judecată penală nu soluționează acțiunea civilă în cazul prevăzut de art. 10 alin.1 lit h, teza I c.p.p. (retragerea plângerii prealabile).

Art. 347 c.p.p. prevede posibilitatea instanței de judecată penale de a disjunge acțiunea civilă și de a amâna judecarea acesteia la un nou termen de judecată, într-o altă ședință dacă rezolvarea pretențiilor civile ar provoca întârzierea soluționării acțiunii penale.

Conform dispozițiilor art. 348 c.p.p. instanța de judecată penală se pronunță din oficiu asupra reparării pagubelor materiale și a acoperirii daunelor morale, chiar dacă nu există constituire de parte civilă, în situațiile prevăzute de art. 17 dinc.p.p.

Instanța de judecată penală se pronunță din oficiu, în celelalte cazuri numai cu privire la restituirea lucrului, desființarea totală sau parțială a unui înscris și restabilirea situației anterioare săvârșirii infracțiunii.

Art. 476 c.p.p. prevede că în cazul infracțiunilor flagrante, dacă soluționarea acțiunii civile ar conduce la amânarea cauzei, instanța de judecată rezervă soluționarea acțiunii civile pe calea unei acțiuni separate, care este scutită de plata taxelor de timbru.

Cu privire la raportul dintre acțiunea penală și acțiunea civilă, legiuitorul a prevăzut în art. 19 și art. 22 c.p.p. câteva reguli importante.

Art. 19 alin 2 c.p.p. prevede că în cazul în care subiectul de drept prejudiciat material sau moral a introdus acțiunea civilă în despăgubiri la instanța de judecată civilă, judecata în fața instanței civile se suspendă până la rezolvarea definitivă a cauzei penale.

Art. 22 alin 1 c.p.p. prevede autoritatea de lucru judecat a hotărârii penale în fața instanței civile care judecă acțiunea civilă.

Este vorba, desigur, de ipoteza judecării separate a celor două acțiuni în justiție : acțiunea penală judecată de instanța penală, iar acțiunea civilă judecată de instanța civilă.

În acest caz hotărârea definitivă a instanței penale are autoritate de lucru judecat în fața instanței civile care judecă acțiunea civilă, cu privire la existența faptei, a persoanei care a săvârșit-o și a vinovăției acesteia.

Art. 22 alin 2 c.p.p. prevede că hotărârea definitivă a instanței civile prin care a fost soluționată acțiunea civilă nu are autoritate de lucru judecat în fața organului de urmărire penală și a instanței penale, cu privire la existența faptei penale, a persoanei care a săvârșit-o și a vinovăției acesteia.

CONCLUZII

Prezentul articol este consacrat " acțiunilor în procesul penal român". Redactarea lui a pornit de la ideea corelării instituției participanților în procesul penal român cu instituția acțiunilor în procesul penal român pentru a putea surprinde activitatea participanților și în special a părților în procesul penal, atât din punct de vedere static.

Din acest punct de vedere cele două părți prezintă o continuitate organică.

În această scurtă monografie au fost creionate câteva aspecte cu caracter general referitoare la acțiunea în justiție.

Ulterior au fost analizate succint acțiunea penală și acțiunea civilă.

Desigur, analiza realizată de noi este sumară dar ea se întemeiază pe concepțiile și teoriile afirmate în doctrina juridică procesual – penală publicată în România.